

Sociální deviace v SPSP

1.

Základní pojmy

+

historický vývoj zkoumání sociálních deviací

FSS MU Brno, 2006

Obsah setkání

- I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy („Sociální normy“, „Sociální deviace“ a „Sociologie deviantního jednání“ vs. „Kriminologie“);

- II. Historický vývoj sociálních deviací - démonologické, přírodovědné a vědecké a racionální vysvětlení sociálních deviací („Klasická škola kriminologie“ a „Předlombrozovské období“);

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

Deviace

= v běžném slova smyslu odchylka, odklon či odbočení
(v každé společnosti se někdo nějakým způsobem odlišoval od normálu)

Sociálně deviantní chování

= chování odchylovající se od společenských norem a narušující společenské soužití, soudržnost a pořádek v dané komunitě

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

Pojmy související se sociálními normami

- Proces reprodukce sociálních útvarů
- Potřeba kooperace a interakce jednotlivce s druhými lidmi
 - Instinktivní a převažující racionální nazírání na svět
- Odlišné schopnosti a odlišné výsledky jednání jednotlivců
 - Nutnost regulace soužití lidí normativním řádem

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

Normativní řád

= závazný systém sociálních norem, který modeluje chování člověka a stanoví očekávání tohoto chování (co já očekávám od druhých a co druzí očekávají ode mne)

Jádrem normativních řádů jsou sociální normy

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

Sociální normy

= obecně sdílená pravidla chování, která jsou produktem procesu sociální interakce a sociální komunikace členů příslušného sociálního útvaru (stanoví co „má být“ a jejich zachování je příslušným sociálním útvarem vyžadováno a vynucováno (sankcionováno))

Některá jsou dána harmonizací individuálních zájmů, některá skupinových a obecného zájmu celé společnosti – nejsou tedy pouhým výtvořem jedinců, ale vystupují jako objektivní danost, nezávislá na individuální vůli subjektů sociálních vztahů

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

ZÁKLADNÍ FUNKCE SOCIÁLNÍCH NOREM (sankcionování)

= stabilizace chování subjektů sociálních vztahů, která vede k stabilizaci samotných sociálních vztahů a vazeb

Dodržování této funkce, a tedy sdílení norem, je zajišťováno institucí sankce, která vede k potvrzení sociálních norem trestem či odměnou

Zdali dojde k porušení normy závisí na subjektivní motivaci jedince

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

Typy sankcí

Psychické (verbální a neverbální) – fyzické – ekonomické -
politické

Formální (soudy) – neformální (veřejné zesměšnění)

Zdali dojde k porušení normy závisí na subjektivní motivaci
jedince

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

Vedle sociálních norem jsou základním nástrojem sociální kontroly tzv. normativní očekávání, tj. taková očekávání, která mají dvojí kontingenci – co já očekávám od druhých a co druzí očekávají ode mne – a která ovlivňují sociální roli jednotlivce, a tím i jeho postavení v příslušných sociálních vztazích

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

V moderní společnosti je sociální realita diferencovanější a rozdílné sociální systémy si tak vytvářejí rozdílné sociální normy.

Vzhledem k odlišným zájmům jednotlivých sociálních útvarů dochází ve společnosti k napětí a konfliktním situacím – je tak nutné snížit neuspořádanost a dosáhnout větší stability systému – takovým mechanismem je normativní mechanismus obsahující sociální normy a normativní očekávání

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

Sociální normu je nutné vnímat jako stabilizované normativní očekávání, kdy nejprve existuje pluralita možností a sociální fakt chování, ke kterým teprve následně přistupuje sociální norma.

Norma není vždy trvalá, ale v rámci určitého sociálního útvaru jen dočasně částečně přispívá ke stabilizaci příslušného sociálního systému.

I. Úvod do sociálních deviací – základní pojmy

**„Sociální normy“ – rozlišujeme následující
nejvýznamnější normativní systémy**

- Morální normy
- Obyčejové normy
- Náboženské normy
 - Právní normy

Co je to „Sociální deviace“?

1. = jakákoli odchylka od normální struktury či funkce, která se může vyskytovat u kteréhokoli jevu v přírodě nebo ve společnosti a která má význam v rámci sociálních interakcí a vztahů u lidských společenství anebo u společensky žijících (neprimitivních) živočichů (Hrčka 2001)
2. = každé sociální chování individua či skupiny které porušuje nějakou sociální normu a je proto určitou částí společnosti odmítáno (Kapr a Petrušek 1991 In: Sociální deviace...)
3. = porušení nebo podstatná odchylka od některé sociální normy chování nebo od skupiny norem (ať již sankcionované právně, nábožensky nebo morálně), která je projevem nerespektování požadavků, které na jedince nebo skupinu klade určitá norma nebo soubor norem a kdy deviace je poté alternativní formou chování (Petrušek 1997 In: Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny)
4. = jakékoli chování, které většina (více než polovina členů) dané skupiny neakceptuje (je špatné, zlé, nevhodné, abnormální) anebo které evokuje kolektivní reakci negativního typu; - je to sociálně odsuzované chování, které je většinou lidí v dané skupině považované za nemorální, ilegální či je jednoduše předmětem sociálních sankcí; toto chování je tak nekonzistentní s akceptovanými standardy chování převažujícími v dané sociální skupině – spory o tom, co standardy chování představují vykryštovaly v 5 různých přístupů v přesném definování sociální deviace (Tittle and Paternoster 2000):

Pozitivum a negativum pojmu „Sociální deviace“

(Hrčka 2000)

+

Vysoká obecnost (zahrnutí různých stavů a projevů);

Hodnotová nezávislost (nevypovídá o pozitivnosti či negativnosti sankce a o typu normy);

Emocionální neutralita (nevypovídá o dobrosti či špatnosti deviace);

Předpoklad výskytu v závislosti na kulturním prostředí, prostoru a času;

-

Spojování stavů proměnlivé kvality a intenzity;

Obtížná definovatelnost a operacionalizovatelnost;

Obtížná postižitelnost všeobecně platnou teorií.

„Sociální deviace“ – možné konceptualizace

(Komenda 1999)

- (1) Absolutistický pohled na sociální deviaci;
- (2) Universalistické a relativní pojetí sociálních deviací;
- (3) Sociální deviace z morálního pohledu;
- (4) Sociální deviace z pohledu práva;
- (5) Sociální deviace z pohledu medicíny;
- (6) Sociální deviace z pohledu statistiky;
- (7) Sociální deviace z normativního pohledu.

„Sociální deviace“ – možné konceptualizace

(Tittle and Paternoster 2000)

- 1. Statistický přístup**
= odchylka od statistického průměru;
- 2. Normativní/absolutistický přístup**
= odchylka od normy;
- 3. Reaktivní přístup**
= značkovácí reakce okolí;
- 4. Kontrolní právní přístup**
= vyžadující negativní sankce
- 5. Přístup skupinového hodnocení**
= neakceptovatelné, nevhodné a morálně špatné chování dle názoru členů určité skupiny
- 6. Syntetický přístup**

2 komplementární přístupy ke studiu sociální deviace

1. Normativní/absolutistický přístup (objektivistické paradigma)

- kdo porušuje sociální normy a proč? (od 70.let 18.století)

2. Reaktivní/relativistický přístup (interpretativní paradigma)

*- Jak veřejnost deviaci definuje
a jak deviantní osoby na takové označení reagují? (od 50. let 20.století)*

Vybrané pojmy vztahující se k „sociální deviaci“

Negativní vs. Pozitivní deviace;

Primární vs. Sekundární deviace (E.M.Lemert)
(porušení pravidla dle původního podnětu vs. reakce jednotlivce na označení svého chování jako deviantního);

Skrytá deviace
(odchytky nepovažované za deviantní, neboť neovlivňují sociální interakce)

Vybrané pojmy vztahující se k „sociální deviaci“

Toleranční limit

(žádná norma či skupina norem není nikdy dodržována úplně přesně a všemi lidmi stejně);

Protispolečenské chování

(nežádoucí s. deviace záměrně či nezáměrně porušující ekonomické, politické či morální zájmy společnosti jako celku);

Semideviantní chování (Etzioni a Haley)

(vyvolávající ambivalentní reakce okolí)

„Sociologie deviantního jednání“ vs. „Kriminologie“

Sociologie deviantního jednání

= vědní disciplína, která se zabývá deviacemi, nekonformním, abnormálním aj. jednáním v nejširších souvislostech

X

Kriminologie

= užší nauka primárně zaměřená na určitý druh deviantního jednání, které představuje porušení takových společenských norem, se kterými stát spojuje možnost trestněprávního uplatnění sankcí za použití státního donucovacího mechanismu

II. Historický vývoj sociálních deviací - ranný kriminologický přístup

16. a 17. století

- snaha překonat představu nadpřirozených sil jako zdroje deviantního a kriminálního jednání (přírodovědné zkoumání deviací: B.Spinoza, R.Descartes, G.W.Leibniz);

18. století

- vědecky a racionálně vysvětlit okolní svět a vytvořit nové pojetí trestného činu, které by vycházelo z požadavku nedeterminované, svobodné vůle jednotlivce (filozofové osvícenství: Ch. de Montesquie, F.M.Voltaire, D.Diderot, J.J.Rousseau)

II. Historický vývoj sociálních deviací

Jde o pojetí měnící (1) přístup k chápání normálního a deviantního a (2) dosavadní trestní právo a příslušné trestní systémy: deviantní jednání má být posuzováno a zkoumáno jako jednání, které si lidé svobodně volí a jehož volba je ovlivněna jednak působením vnějších sil (díky kterým osoba ztrácí kontrolu nad sebou), jednak existencí systému psaných trestněprávních norem, jejich dodržování je ze strany společnosti vynucováno (DiCristina 1995)

II. Historický vývoj sociálních deviací

Reformní přístupy se snaží o „civilizovaný postoj ke zločinu“ a sledují racionálnější, efektivnější a spravedlivější nástroje řízení, dohledu a nápravy pomocí nového modelu moderní detenční správy, disponující byrokratickým aparátem a policejní administrativou, přijetí nových trestních kodexů i změna postojů k pachatelům trestných činů

II. Historický vývoj sociálních deviací

Snahou je vytvořit systém ochrany, který by vedl k neúprosné detekci a zadržení pachatelů; systém spravedlivého soudního procesu; a takový systém nápravných institucí, který by umožňoval klasifikovat a segregovat různé kategorie vězňů podle míry závažnosti jejich provinění.

II. Historický vývoj sociálních deviací - pozdní přístup sociologie deviantního jednání

Konec 18. a začátek 19. století v Evropě

studium deviantního chování (bídy, prostituce, krádeží) a jejich sociálními souvislostmi a podmíněností reformně orientovaných francouzských a britských sociálních myslitelů: R. Owen, J. Sinclair, A. Guerry, A. Quételet

II. Historický vývoj sociálních deviací - pozdní přístup sociologie deviantního jednání

Témata nemarxistických představitelů:

- souvislost mezi biologickým organismem a společností (H. Spencer);
- rozložením emigrantů a jejich sociálním postavením v amerických městech (Chicagská škola);
 - anomii a zkoumáním sebevraždnosti (E. Durkheimem, T.G.Masaryk);

Témata marxistických představitelů:

- vykořisťování, materiální postavení a životní podmínky dělnické třídy (F.Engels);
- sociální důsledky zaměstnanosti žen v kapitalistickém průmyslu a sociální podmínky ovlivňující rozpad rodiny, prostituci a jiné jevy (A.Bebel, S.K.Neumann);

II. Historický vývoj sociálních deviací - pozdní přístup sociologie deviantního jednání

1886-1916 v USA

- masová imigrace z jižní a východní Evropy (19 milionů imigrantů) a problémy kriminality, alkoholismu, pohlavních chorob, duševně nemocných

od 70. letech 19. století v USA

- sociologové konfrontováni s imigrací venkovského obyvatelstva do měst, mění se sociální a etnickou strukturou městských obyvatel, změnami v ekonomických i náboženských institucích
- sociologové porovnávali deviantní jevy se svými hodnotami protestantské střední třídy (bojovat proti chudobě, kriminalitě a degradujícím podmínkám života v městských slumech byl morálním závazkem)
- problem byl v souladu se Spencerovským biologismem spatřován ve slabých a nedostatečně adaptovaných jedincích